

Knjiga za slušanje, Latinka Perović
PEŠČANIK
Objavljeno 09 /07 /20221

Prikaz knjige Dragoslava Simića „Vek slikan mikrofonom: Knjiga za čitanje i slušanje“, Belmedia 2022.

U okviru Dokumentarnog programa Radio Beograda 2 godinama postoji emisija „Govori da bih te video“. Njen urednik je bio novinar i publicist Dragoslav Simić. Pred svakog učesnika svoje emisije Simić je stavljao mikrofon i puštao ga da u tišini studija spontano, ali koncentrisano, bez njegovih pitanja i potpitanja, izgovara svoju životnu priču. Priču koju je u sebi ponovio po ko zna koji put.

Iz snimljenih životnih priča Simić je napravio izbor za knjigu *Glasom pisana istorija* (Beograd 2018). Ove 2022. godine, izišla je nova knjiga Dragoslava Simića *Vek slikan mikrofonom: Knjiga za čitanje i slušanje*, koju čini izbor od 40 životnih priča. Na početku svake priče je kratka beleška o njenom kazivaču.

Autor pomenute dve knjige je i autor sajta [Audio i foto arhiv](#). Tako je došlo do „srećnog spoja pisanog i snimljenog teksta koji se može čitati u knjizi i slušati na sajtu“. To ovu knjigu čini „jedinstvenom u domaćoj izdavačkoj praksi“ (videti poglavlje u knjizi „Kako čitati i slušati knjigu sa QR kodom“). Emisija, knjiga i sajt bili su primećeni u javnosti. Posebno među istoričarima (Slobodan Mandić 2020; Ljubodrag Dimić 2018. i 2022). U emisiji „Govori da bih te video“ učestvovali su muškarci i žene koji pripadaju različitim generacijama, nacijama i društvenim grupama. Različite su i njihove profesije, ideološka uverenja i političke orijentacije. Različit je i istorijski kontekst u kome oni žive i deluju. Ta različitost omogućuje presek vremena.

Učesnici emisije „Govori da bih te video“ govore iz lične perspektive. Oni su naučnici, umetnici, novinari, ideolozi, političari... A lične perspektive su tek različite. One čine mozaik u kome svako lično mišljenje dobija antropološki karakter.

Dragoslav Simić mikrofonom je beležio sećanja poznatih, zaboravljenih i anonimnih ljudi. Zbog ovih poslednjih, u osvrtima na emisiju, može se ponekad naći ocena da su u njoj reči dobili „mali“ i „obični“ ljudi. Ali kada čitalac zatvori Simićevu knjigu, u kojoj je mogao videti šta su ljudi u stanju da jedni drugima urade, ali i šta pojedinac može da izdrži da bi preživeo, a pogotovo sačuvao dostojanstvo, s pravom se pita: Pa ko su „veliki“ i „neobični“ ljudi? Simićeva knjiga uspostavlja hijerarhiju vrednosti na načelu moralne i etičke odgovornosti pojedinca.

Među danas brojnim autorima knjiga sećanja, koji pretenduju da svoja lična sećanja identifikuju sa istorijom, Simić se izdvaja time što dosledno razlikuje istoriju i sećanje. On zna, kako kaže sociolog Todor Kuljić (*Uzroci i pravci promene slike istorije krajem 20. veka*, Beograd 2002) da je „istorija oblast kolektivnog, a sećanje pojedinačnog. Istorija je bila jedna, a sećanja uvek ima više“. Drugim rečima, kako shodno Kuljiću zaključuje istoričar Milivoj Bešlin (*Ideja moderne Srbije u socijalističkoj Jugoslaviji*, knj. 1, Novi Sad-Beograd 2022) – „Akterima je dopušteno da se sećaju, ali ne i istoričarima“. Dragoslav Simić ne vidi sebe kao istoričara. On rekonstruiše životne priče pojedinaca u raznim ulogama: projekatnata ideologija i politika, njihovih izvršilaca i žrtava. On, zapravo, pomoću mikrofona, stvara jednu vrstu istorijskih izvora koje istoriji zasnovanoj

na istorijskim izvorima prvog reda daju novu dimenziju. Onu koja – ako tako sme da se kaže – humanizuje historiografiju. Istorija nije proizvod nekih neumitnih zakona, već je kao i priroda izbor mogućnosti u datom istorijskom kontekstu. Dragoslav Simić ne pretenduje ni na originalnost. On govori o neposrednom uticaju koji je na njega izvršio britanski istoričar Pol Tomson, čija je knjiga *Glas prošlosti* prevedena na srpski jezik (Beograd 2012). U njenom rezimeu Simić kaže: „Sadržaj knjige čine predmet, metod i smisao istorije. Reč je o praktičnoj knjizi, o načinu nalaženja usmenih izvora i njihovom korišćenju od strane istoričara“ („Kako čitati i slušati knjigu sa QR kodom“).

Kako je Dragoslav Simić pronalazio učesnike emisije „Govori da bih te video“? U odgovoru na ovo pitanje sadržana je i profesionalna biografija samog Simića. Upute su mu davale kratke informacije u novinama. Neko pismo, dnevnik i knjiga zatureni u privatnim ostavštinama. Učesnici emisije čija je sećanja već snimio. Neki od njih ustupali su mu istorijske izvore prvog reda, koje su sticajem okolnosti posedovali (Dragoslav Đorđević o razgovoru sa knezom Pavlom o događajima 25. i 27. marta, Sećanje Žarka Popovića vojnog atašea Kraljevine Jugoslavije u Moskvi 1941). Ali, sve su to bile tek natuknice. Predstojao je dug i naporan istraživački rad. Simić je putovao po Srbiji i Jugoslaviji, po evropskim zemljama i SAD. Išao je ciljano, ali je ponekad i slučajno pronalazio ljude koji su imali nešto zanimljivo i značajno da kažu. Neki su bili već u dubokoj starosti i biološki su se gasili. Simić je žurio da snimi i prikupi njihove životne priče. Tada, možda, nije pretpostavljao da će se u mnoštvu životnih priča kristalisati čitave tematske celine, koje će – nadovezujući se jedna na drugu – predstavljati presek vremena.

Knjiga Dragoslava Simića o kojoj je reč u ovom osvrtu, sadržajno je upravo ono što njen naslov kaže: *Vek slikan mikrofonom*. Između prve priče u knjizi („Sinj, Jugoslavija, Beograd“) i poslednje („Esej o toalet papiru i korona“) stale su životne priče 40 različitih aktera prošlosti. Neki su u njoj bili subjekti, neki objekti. Jedni su prošlost doživljavali spolja, drugi iznutra. Izazovi su bili podjednako veliki i teški.

Dva svetska rata, pobeda saveznika nad nacizmom i fašizmom. Posle pobede nad zajedničkim neprijateljem, podela između saveznika, hladni rat. Obnova jugoslovenske države pod komunistima. Sukob Tita i Staljina 1948. godine. A zatim ratovi u Jugoslaviji devedesetih godina i nestanak ove države sa istorijske scene. Kako su nacionalne i društvene zajednice reagovala na ove izazove? A kako pojedinci? Reakcije prvih proučava istorijska nauka, reakcije drugih sadržane su u sećanjima brojnih pojedinaca. One se metodološki razlikuju. Ali sadržajno ne toliko da bi se međusobno isključivale.

Izbor od 40 životnih priča logično počinje pričom s početka 20. veka. Kraj Austrougarske, Oktobarska revolucija u Rusiji i pobeda boljševika, stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovena – Jugoslavije koje je pozdravljeno kao ujedinjenje svih Južnih Slovena. To je istorijski kontekst priče braće Pavić, Inženjera Damira i scenariste Siniše o njihovim roditeljima – majci Jeleni i ocu Anti Paviću Đusi – poslastičaru, Hrvatu, Jugoslovenu, rođenom u Sinju. Porodica je 1938. godine došla u Beograd. Tada je već bila u krizi ideologija jugoslovenske nacionalističke omladine u Hrvatskoj i Sloveniji (Lujko Lovrić).

Drugi svetski rat porodica Pavić dočekala je u Beogradu. Braća Pavić opisuju Beograd pod okupacijom: racije, hapšenja, nedostatak hrane i ogreva.

Ruska revolucija prisutna je u sećanjima ruske emigracije, koja je u Srbiji između dva svetska rata bila brojna (Georgije Jarošević). Svetlo na sovjetski logorski sistem biće bačeno u memoarima dvadesetogodišnjeg zatočenika jednog od logora na severu zemlje. Gde: „dvanaest meseci je zima, ostalo je leto“ (Karlo Štajner). Ujedno, to je i sećanje na složenu sudbinu memoara ovog zatočenika.

Tematskom krugu o Drugom svetskom ratu u Srbiji pripadaju sećanja na dvostruki teror: okupatora i kvislinga. Prvi je kulminaciju doživeo streljanjem đaka i profesora u Kragujevcu 1941. godine. Preživeli profesor (Tugomir Ujčić) seća se stida koji je osećao zato što je ostao živ. U građanskom ratu teror nad stanovništvom, uz okupatora, vršili su i četnici. Bahati lokalni komandanti koji su pljačkali, seksualno zlostupotrebljavali žene i ponižavali ljude traženjem da ih ljube u ruku (Aleksandar Ajzenberg).

U sećanjima više učesnika emisije „Govori da bih te video“, lajtmotiv je endemsko siromaštvo kroz koje su se probijali jaki i odvažni ljudi (profesor Mladen Mitrović, kelnerica Radosava Rada Nešić, viđenja položaja žene u selu Rušanj od strane britanske državljanke Lujze Rajner).

U celini o Drugom svetskom ratu središno mesto imaju sećanja na logor Aušvic. Snimajući životne priče preživelih logoraša, Simić kao da je hteo da ostavi trag o kompleksnosti fenomena Aušvic. Njegova emisija „Ložač iz Aušvica“ ima tri dela: Zapisi komandanta logora Rudolfa Hesa, Sećanja logorašice Sonje Vujović i Čede Petrovića, ložača peći za spaljivanje već otrovanih logoraša.

Rudolf Hes je vernik nacističke ideologije: „Bezgranična ljubav prema otadžbini i nacionalna svest dovele su me u Nationalsocijalističku nemačku radničku partiju i SS. Smatrao sam da samo nationalsocijalistički pogled na svet odgovara nemačkom narodu. SS je bio, po mom mišljenju, najenergичniji borac za tu ideju i samo je on bio sposoban da postepeno uvede nemački narod u život koji odgovara njegovoj prirodi... Esesovac je dužan da uništi čak i najbliže rođake ako istupe protiv države i Adolfa Hitlera. Važno je samo jedno – naredba... Reći ću otvoreno. Gušenje ruskih zarobljenika delovalo je na mene smirujuće, jer je trebalo da uskoro počnu masovna uništenja Jevreja... Nije se moglo zamisliti da naš svet propada. Morali smo pobediti... Sa Firerom je nestao i naš svet. Da li život za nas ima neki smisao? Hteli samo da se otrujemo, ali nismo to uradili zbog dece.“

Logorašica Sofija Sonja Vujović, koja je u to vreme bila gimnazijalka u svojim sećanjima opisuje logorski život iznutra. Gladovanje, ropski rad, prebijanja, uz muziku logorskog orkestra, koji čine muzičarke logorašice. Preživela je, ali nije prestala da se pita kako je sve to bilo moguće? Na jednom turističkom putovanju, saputnik Nemač joj je na to pitanje odgovorio: „Pokušajte Vi danas gladnome dati hleb – iz ruke će da Vam jede. Je li tako? Tako smo i mi mislili“. Za Sonju je to bio više izgovor nego priznanje odgovornosti.

Najzad, Čeda Petrović „ložač iz Aušvica“ preživeo je. Bio je milicioner u penziji, kad ga je Simić pronašao kao baštovana. U Simićev mikrofon izgovorio je svoje sećanje na Aušvic. Poticao je iz siromašne porodice na Kosovu koja je imala desetoro dece: „I zimi i leti bos, parče hleba za ceo dan“. Uhvaćen je kao partizanski kurir i prebačen u Aušvic. Sećao se: „Naša grupa je bila specijalizovana za pečenje leševa koje su

donosili iz raznih krajeva, iz raznih logora, uopšte nismo znali odakle. Bio sam mlad i pravo da Vam kažem, nisam znao za strah. Osećao sam kao da moram to da radim svakog dana. I uvek sam mislio samo na to da jednom moram da dođem kući. Sve to na mene tada uopšte nije uticalo, pa evo ni dan-danas“. Loženje peći za spaljivanje već otrovanih logoraša, bilo je za Čedu Petrovića svakodnevni posao. Pretvorio se u rutinu, koja je rezultirala obamrlošću.

Nisu, međutim, ni svi logoraši bili isti. Ako je sećanje „ložača iz Aušvica“ materijal za antropološku studiju, sećanja Branka Lustiga, koji je nedavno umro u Zagrebu, materijal su za roman. U Aušvic je doveden kao dečak i samo ga je niz slučajnosti sačuvao da ne bude ugušen i njegovo telo spaljeno u krematorijumu. Posle Drugog svetskog rata otišao je u SAD. Proslavio se kao filmski producent. Dobitnik je dva Oskara. U Simićev mikrofon pričao je kako je, izašavši na podijum da primi nagradu, umesto ličnog imena izgovorio broj koji je imao kao logoraš u Aušvicu. U tom trenutku – sećao se Branko Lustig – u dvorani je zavladao takva tišina da se mogla čuti muva. Tu tišinu ne mogu da „zabeleže“ istorijski izvori prvog reda, ali mogu da je sačuvaju sećanja kao sekundarni istorijski izvor. U sećanjima je sadržana mogućnost prepoznavanja i dobrih i rđavih izdanaka prošlosti u savremenosti. Zato su na drugi način sećanja nezaobilazna.

Posebnu tematsku celinu u Simićevoj emisiji, odnosno knjizi i na sajtu, predstavljaju sećanja na 1948. u Jugoslaviji. Onih koji su se u dramatičnom sukobu između Staljina i Tita opredelili za Staljina. Bez sudskih procesa, osuđeni su na izolaciju, poslani u za to posebno stvoren logor – Goli otok, i tamo bili podvrgnuti čudovišnom tretmanu. Ali i onih koji su izazivali sumnju da su apsolutno odani Titu kao simbolu jedinstva i nezavisnosti zemlje (Damir Pavić). Kao i onih „na slobodi“ koji su bili pod stalnim pritiskom tajne policije da potvrde lažne optužbe svojih bliskih koji su već bili na Golom otoku (Vera Dobrašinović).

U središtu, pak, ove tematske celine, izdvajaju se sećanja Dragice Srzentić. To je takođe materijal za roman. Rođena u Istri. Pre Drugog svetskog rata živela u Beogradu. Sarađivala sa levo orijentisanim intelektualcima. Udala se za komunistu Voju Srzentića 1936. godine. U KPJ primljena 1939. godine. U partizanima od 1943. Uhapšena u Ulcinju. Zatvori u Skadru i Draču, logor Burelj u centralnoj Albaniji. U Crnu Goru stigla u proleće 1944. U leto iste godine, zajedno sa mužem, pozvana u Vrhovni štab na Visu. Aleksandar Ranković joj saopštio da se upućuje na rad u Vojnoj misiji u Londonu, čiji je šef bio Vladimir Velebit. Na njenu opasku da ne zna engleski jezik, Ranković je rekao: „Naučićeš“. Kao kurir prenosi pisma između Moskve i Beograda 1948. godine, ne znajući njihov sadržaj. Zajedno sa mužem ne prihvata osudu Jugoslavije od strane Sovjetskog Saveza. Ali, „ja sam smatrala da moramo sa Rusima naći jezik sporazuma, a ne da se tako raziđemo, jer oni su nam pomogli da se oslobodimo i ne mogu zamisliti da sad potpuno raskidamo sa njima. I to je bio moj greh“. Uhapšena. Poslata u zatvor u Bileći, „u Kazneno popravni dom Stolac, dom za sve kriminalce, lopove, četničke jatake, zapadnjake... Za žene IB-eovke postojalo je posebno odeljenje“. Bila u izolaciji. Podvrgavana torturi. Položaj joj otežava Titov govor na VI Kongresu KPJ (1952), u kome je rekao da je „Vojo Srzentić bio ruski čovek“. Odbila da u to poveruje. U ispitivanju rekli joj: „To znači da Tito laže“. Osuđena na pet noći stajanja zato što je „rekla *da Tito laže*“. Dve godine pod najtežim režimom. Islednici je ispituju „što se ne popravlja... Ti ćeš ovde“, govore joj, „ostaviti kosti“. Ona odgovara: „Pa, ostaviću kosti,

jedanput se mora umreti“. Uslovno puštena 1954. U Beogradu „bez igde ičega. Hoću da odem u Istru kod moje porodice, ali nemam para da platim voz. Mislim, kome sad da se obratim da mi pomogne. Odem kod Huga Klajna, neuropsihijatra, mog starog prijatelja. Znala sam da me on neće odbiti i to mu nikada ne mogu zaboraviti. I tako sam došla u Istru parama koje mi je pozajmio Hugo Klajn“.

Dragica Srzentić je živela 101 godinu. Svoju životnu priču izgovorila je u mikrofon Dragoslava Simića kada je bila u 97 godini života. U kratkoj belešci kojom čitaoca uvodi u njenu životnu priču Dragoslav Simić kaže: „Pamtim je kao jednu od najzanimljivijih ličnosti koje sam profesionalno sreo“. Želimir Žilnik je o njoj snimio veliki dokumentarni film.

Najširu tematsku celinu u knjizi *Vek slikan mikrofonom* čine životne priče o ratovima u Jugoslaviji devedesetih godina. I po broju njihovih kazivača i po različitosti ličnih perspektiva iz kojih oni govore. Može se čak reći da životne priče o ratovima devedesetih godina predstavljaju njihovu malu istoriju. One su i hronološki povezane. Njihovi kazivači naslućuju ratove kroz prodor primitivnih i bahatih ljudi u javni prostor (Borka Pavićević). Njih će u Bosni organizovati psihijatar i pesnik Radovan Karadžić. Njegov stih „Idemo u gradove da pobijemo gadove“ delovao je kao poziv, naredba, kao anti-urbana strategija. Gradovi – Sarajevo, Mostar, Bijeljina, Prijedor, Vukovar, Dubrovnik – postaće vojni ciljevi JNA i brojnih paramilitarnih formacija. Zatim, sistematsko širenje nepoverenja između jugoslovenskih naroda, kao preteksta za etnička čišćenja. Antagoniziranje odnosa između Srba i Hrvata (rat na radio talasima). Srba i Muslimana (pesnik Vladimir Srebrov), kršteno ime Milan Nikolić. Hrvata i Muslimana (Behdžet Mesihović). Dugoročne posledice ratova: nasilje nad jezikom (Ranko Bugarski), u muzici (Zoran Hristić). Ukratko, nepoverenje jednih naroda prema drugim narodima u bivšoj Jugoslaviji.

Životnim pričama raznih aktera prošlosti Dragoslav Simić objektivno osporava manipulaciju. Vreme od 1945. do 1980. u životnim pričama aktera prošlosti pokazuje se kao mnogo složenije, nesvodivo na jednu totalnu sliku. U nekim životnim pričama govoreno je o tekovinama razvoja u Drugoj Jugoslaviji (šahistkinja Milunka Lazarević). Drugi su, opet, pokazivali da je uvek bilo toliko prostora da se na njemu moglo ostati svoj (slikar Leonid Šejka, arhitekta Predrag Ristić Isus, novinari Miša Brkić, Nenad Ristić, Zoran Modli). Tako i u ratovima devedesetih godina. Otpor nije bio dovoljan da ih spreči, ali je postojao (Milena Dragičević Šešić). Najzad, nada da će posle promena 5. oktobra 2000. godine brzo biti uspostavljeno novo stanje. Kada se pokazalo da je to iluzija, jer je Slobodan Milošević bio konsenzualni autokrata, došlo je do rezignacije: „sve su vlasti iste“.

U knjizi *Vek slikan mikrofonom* dve životne priče teško se mogu staviti u bilo koju od navedenih tematskih celina. To su životne priče dve samosvesne žene koje, bez obzira na okolnosti, svoju sudbinu ne ispuštaju iz vlastitih ruku. Poljakinje Eve Vojćehovske, asistentkinje na Univerzitetu u Torunju. Iz Poljske ju je u Jugoslaviju dovela ljubav. Udala se za Srbina. Ali, kako je emocija slabila, raslo je njeno osećanje da se nije prilagodila: „jer sam navikla da budem nezavisna, da radim, da imam prijatelje. Ovde nisam poznavala jezik. Naročito sam navikla da redovno čitam, u tome sam narkoman, moram da čitam... jednostavno, neke ceremonije svako ima u svom životu... Ovde

nemam svoj list, nemam svoju omiljenu emisiju, nemam svoje knjige, nemam pojma šta se štampa, šta se čita. To je sada u stvari moja prava sredina, ali bez tih ceremonija, bez toga nisam stvarno ja, nema za mene života“. Najteže joj je padalo što nije mogla da se zaposli. Vraćajući se u Poljsku, vratila se sebi. „Čovek mora da ima mogućnost izbora, da svoja shvatanja i svoje stavove u životu donosi slobodno. I objasni slobodno“. Druga je priča beogradske slikarke Lidije Atanasijević. Snimljena u okviru serije razgovora „Protiv panike u vreme korone na putu oko sveta“ (2020). Sa mužem je iz Beograda otišla u London za vreme rata. „Dok je paralelno bio rat u Jugoslaviji, mi smo vojevali naše lične bitke u nepoznatom. Učili smo tada i učimo i dalje: od pravila razumevanja, kulturoloških i jezičkih razlika, do traženja svog mesta u tuđem svetu. London nikada nije dosadan... U Londonu jurim vreme da ga stignem, a kada sam u Beogradu osećam da sam brža od vremena... Živim baš u ovom vremenu sada i baš sada i mislim da sam srećna što postojim i što imam najdraža bića uz sebe, svog supruga i svog sina. Možda nam planeta sama kaže da stanemo, osetimo, razmislimo i evoluiramo stvarne vrednosti i u nama samima. Počnimo od toalet papira. Od malih ostvarivih ciljeva“.

Koliko knjiga *Vek slikan mikrofonom* i knjige poput nje, mogu da utiču na istorijsku svest srpskog društva? Na ovo pitanje nije lako odgovoriti sa sigurnošću, ali je, sasvim izvesno, da je važno što ovakve knjige postoje. I naročito, što postoje ljudi velikog znanja i istrajnog rada koji su u stanju da ih stvore.